Vlad-Ionuț Stegariu

Valențele jocului de ȘAH în dezvoltarea psihomotrică a copiilor

Presa Universitară Clujeană

VLAD-IONUȚ STEGARIU

VALENȚELE JOCULUI DE ȘAH
ÎN DEZVOLTAREA PSIHOMOTRICĂ A COPIILOR

Vlad-Ionuț Stegariu

VALENȚELE JOCULUI DE ȘAH ÎN DEZVOLTAREA PSIHOMOTRICĂ A COPIILOR

Presa Universitară Clujeană

2024

Referenţi ştiinţifici:

Prof. univ. dr. habil. Beatrice-Aurelia Abalașei
Conf. univ. dr. Bogdan-Constantin Ungureanu

ISBN 978-606-37-2262-2

Universitatea Babeş-Bolyai
Presa Universitară Clujeană
Director: Codruţa Săcelean
Str. Hasdeu nr. 51
400371 Cluj-Napoca, România
Tel./fax: (+40)-264-597.401
E-mail: editura@ubbcluj.ro
http://www.editura.ubbcluj.ro/

Cuvânt înainte

Lucrarea își propune să prezinte valențele multiple ale jocului de șah și să ajute la eliminarea multora dintre preconcepțiile generale care fac jocul greu accesibil. Pentru aceasta am propus o abordare alternativă dinspre șah către psihologie și invers, am încercat să demonstrez importanța studierii șahului în școală cu scopul de a ajuta la procesul de creștere și dezvoltare a copilului.

Contextul științific actual este unul pe de o parte interesant, datorită faptului că tot mai mulți cercetători și-au îndreptat atenția asupra acestui sport, în același timp și provocator pentru că propune o abordare riguroasă și obiectivă. Modalitatea de lucru prezintă o combinație între observațiile făcute în cariera de șahist la care am căutat să găsesc o explicație științifică și exemplificarea teoriilor din domeniul psihologiei ce vizează procesele cognitive superioare din momentele cheie ale partidelor proprii sau ale campionilor mondiali.

Manuscrisul propune o abordare nouă în care jocul de șah și psihologia sunt explicate într- un context comun în care fiecare domeniu oferă exemple și explicații pentru noțiunile din celălalt. Această întrepătrundere stă la baza devoalării valențelor jocului de șah care poate reprezenta un punct de plecare pentru introducerea șahului în curriculumul școlar ca materie de sine stătătoare.

Cartea este destinată tuturor persoanelor pasionate de șah, profesorilor care își propun să opteze pentru coordonarea unui opțional de șah, dar și celor pentru care șahul rămâne o activitate misterioasă, greu de înțeles, oferind astfel o altă perspectivă asupra jocului. Am introdus un număr semnificativ de exemple pentru a transforma lectura într-una accesibilă, unde terminologia sau cunoștințele șahistice nu reprezintă un impediment.

Lucrarea este împărțită pe patru capitole care conțin următoarele tematici:

1. Jocul de șah: din antichitate în epoca modernă;
2. Șahul și valențele sale în dezvoltarea proceselor psihice superioare;
3. Creșterea și dezvoltarea în perioada școlarității mici;
4. Psihomotricitatea și rolul ei în dezvoltarea abilităților cognitive.

Introducere

Motivația alegerii tematicii

Practicarea șahului are un caracter profund în care viziunea jucătorilor este ghidată de principii strategice bine definite și reguli clare. Diferitele moduri în care piesele pot fi mutate obligă șahiștii să folosească operațiile fundamentale ale gândirii. Datorită evoluției tehnologiei, comunitatea jucătorilor de șah din mediul online a crescut substanțial, iar principalul motiv este accesibilitatea astfel, numărul evenimentelor șahistice este uriaș, chiar și la nivelul jucătorilor din top 10 mondial. Accesul la materiale nu întâmpină restricții, iar mulți mari maeștri expun cunoștințele în articole online.

Sportul reușește să ofere independența necesară, atât de utilă în procesul de creștere și dezvoltare, iar în acest mediu, relațiile de prietenie sunt profunde, mai ales dacă le comparăm cu cele formate la școală. Observarea evoluției elevului pe durata unui ciclu de învățământ, în special cel primar, a reprezentat un punct de interes încă de pe vremea când eram student. Lucrarea de licență și cea de disertație au avut aceeași variabilă independentă, practicarea șahului, iar subiecții cercetării au fost copii din ciclul primar. Dorința de a continua, dar și observarea evoluției cercetărilor realizate de Sala (2015, 2016a, 2016b, 2016c, 2017a, 2017b, 2017c) și Gobet

(1996, 2006, 2008, 2011, 2014a, 2014b), mi-au demonstrat că esența acestui sport nu a fost găsită.

Practica profesională din cadrul școlii „Bogdan Petriceicu Hașdeu" Iași m-a ajutat să observ modul în care elevii recepționează practicarea șahului în cadrul curriculumului școlar. Am descoperit câteva limite ale intervenției șahiste, în special la elevii care abia devin școlari. Lipsa motricității, cu predilecție la elevii cei mai energici, are efecte negative asupra bunei desfășurări a lecției.

Pe lângă inteligența generală, șahul obligă jucătorul să dezvolte un nivel ridicat al orientării spațiale pentru a înțelege subtilitățile jocului (Bilalic, 2007). Unul dintre cei mai importanți factori este capacitatea de a calcula și de a urmări cu precizie linii concrete în diferite poziții, care pot fi extrem de complicate, în funcție de faza jocului. În timpul partidei, jucătorului îi este interzis să primească orice fel de ajutor extern și acest lucru implică faptul că singurul feedback pe care îl are este generat de informațiile colectate de pe tabla de șah. Fiecare transformare care s-ar putea întâmpla nu este percepută ca o imagine 3D, ci dimpotrivă, se bazează pe principiul cauzalității, iar proiecția sa este locală în funcție de aranjamentul pieselor. Chiar și marii maeștri, când au jucat un turneu *blindfold*, au raportat că reprezentările sunt abstracte (Bilalic, 2007).

Inteligența peste medie a marilor maeștri reprezintă un predictor al forței de joc, iar abilitatea lor de a rezolva sarcini specifice este considerată o funcție a inteligenței (Grabner, 2014). Această perspectivă am întâlnit-o și la Școala Gimnazială „Bogdan Petriceicu Hașdeu", unde elevii care aveau un nivel de joc bun, obțineau rezultate extraordinare la concursurile de matematică (LuminaMath). Un alt aspect interesant pe care l-am remarcat a fost faptul că legătura dintre șah și matematică este bidirecțională. Chiar dacă copilul care excela la matematică nu era pasionat de șah, acesta reușea să recupereze într-un timp scurt lipsa de experiență. Este bine cunoscut faptul că jocul de șah stimulează intensitatea proceselor de gândire, ca o activitate care dezvoltă în mod constant creierul, cu rolul de a acumula, analiza și procesa informații noi. Această activitate este benefică deoarece

duce la o creștere a nivelului general de inteligență care răspândește și influențează atât viața personală, cât și pe cea profesională a individului (Alifirov, 2018b). Persoanele implicate în activități ce necesită efort intelectual prezintă o capacitate cognitivă generală superioară în comparație cu cele care fac muncă mecanică (Sala, 2017). Dezvoltarea abilităților cognitive poate fi anticipată prin observarea timpului alocat acestor activități culturale. Când vine vorba de copii, șahul ajută dezvoltarea abilităților de rezolvare a problemelor, gândirea strategică și chiar îmbunătățirea stimei de sine (Sigirtmac, 2016).

Este bine cunoscut, deși o provocare pentru cercetători, că jucătorii de șah tind să aibă abilități intelectuale superioare, iar ideea că practica șahului îi face pe oameni mai inteligenți a devenit din ce în ce mai populară. Pentru a dovedi acest lucru, mai multe studii au încercat să demonstreze efectele practicii de șah asupra diferitelor abilități cognitive. Scholz (2008) a observat atenția, Kazemi (2012) meta-cogniția, Barrett (2011) și Trinchero (2016) abilitățile matematice, iar Hong (2006) inteligența generală. Toți au descoperit elemente interesante cu privire la practicarea șahului care au dus la cercetări suplimentare.

Gradul de actualitate al subiectului

Popularitatea șahului a crescut concomitent cu progresul tehnologiei deoarece, comparativ cu celelalte sporturi, el poate fi practicat și în mediul virtual. Perioada cea mai prosperă a evoluției șahistice a fost 1970-1990, fiind dominată de campionii mondiali Garry Kasparov și Anatoly Karpov care au devenit ambasadorii acestui joc. Cei doi au disputat cinci meciuri, 144 de partide, pentru a stabili cine este campionul lumii. Mutările, ideile, planurile de joc erau analizate în detaliu de marii maeștri din acea perioadă, iar adnotările ajungeau în revistele de specialitate, dar acestea apăreau rar și în număr limitat.

Pe lângă latura competițională, o altă componentă a șahului căpăta popularitate, cea educativă. În anii 1973-1974 un lot de 92 de subiecți cu vârste cuprinse între 16 și 18, sub îndrumarea doctorului Frank (1979), au fost testați. Grupa experimentală a dezvoltat abilități administrative, comunicative și au înregistrat scoruri îmbunătățite în sarcinile de rezolvare a problemelor numerice, iar acest fenomen a fost înregistrat la fiecare membru, indiferent de nivelul șahistic dobândit.

Cercetările au continuat, dar de data aceasta s-a încercat observarea dezvoltării intelectuale a copiilor de clasa a cincea. Dr. Adriaan de Groot a folosit testul Piaget și a înregistrat, la fel ca în cazul doctorului Albert Frank, rezultate clare. Ca o consecință adiacentă, elevii practicanți au înregistrat progrese semnificative în cadrul testărilor școlare. Pentru a justifica acest deznodământ, Dr. Adriaan de Groot a făcut o sinteză a proiectului și a menționat că mediul în care șahul este practicat prezintă particularități ale orei de educație fizică și sport, prin caracterul ludic, dar și ale orelor de curs, unde disciplina muncii este o condiție obligatorie.

Doctorul Yee Wang Fung, din cadrul Chinese University din Hong Kong, a testat în anul 1977-1979 abilitățile matematice și din domeniul științelor. El a înregistrat o îmbunătățire cu 15% a rezultatelor, iar factorul favorizant a fost practicarea șahului.

O altă cercetare importantă a fost realizată în Venezuela (Gonzalez, 1989) prin intermediul proiectului „Learning to Think Project". Peste 100.000 de profesori au fost instruiți pentru a preda șah, iar eșantionul de testare a fost alcătuit din 4266 de elevi de clasa a doua din întreaga țara. Concluzia, la fel ca în cazul celorlalte trei cercetări mai sus menționate, a fost pozitivă: șahul reprezintă un mijloc educațional care facilitează dezvoltăriea IQ-ului elevilor din ciclul primar, indiferent de factorii socio-economici sau genul copilului.

Testările au continuat datorită muncii depuse de câțiva cercetători preocupați de observarea aportului adus de practicarea șahului asupra parcursului academic. Giovanni Sala (2016a, 2016b, 2017a, 2017b, 2017c), Fernand Gobet (1996, 2006, 2008, 2011, 2014a, 2014b), dar și alți cercetă-

tori, au încercat delimitarea transferului abilităților șahistice către orele de curs.

Pe lângă munca depusă de cei doi, Gumede (2017) și Trinchero (2013, 2015) au încercat să observe influența practicării șahului asupra performanței matematice. Trinchero a efectuat cercetarea pe un lot de 568 de elevi din ciclul primar. Grupa experimentală a parcurs, sub forma unei activități extracurriculare, ședințe de antrenament, atât față în față, cât și în mediul online. Rezultatele prezintă o creștere mică, dar evidentă din punct de vedere statistic, a capacităților de rezolvare a problemelor. Rezultatul este mai clar în cazul elevilor care au lucrat suplimentar.

În cercetarea sa, Gumede (2017) a înlocuit o oră de matematică cu una de șah, pentru a observa dacă rezolvarea problemelor de pe tabla de șah, contribuie semnificativ la rezolvarea celor matematice. Asemănător cu studiul lui Gumede, subiecții au fost elevi din ciclul primar, iar rezultatele au fost aceleași: practicarea șahului ajută la îmbunătățirea abilităților matematice.

Putem afirma că tema este una de actualitate deoarece, numărul cercetărilor care au ca scop observarea influenței practicării șahului asupra evoluției intelectuale a copiilor a crescut semnificativ în ultimul deceniu.

ISBN: 978-606-37-2262-2